

Het uur tussen hond en wolf
Over een heksenjacht in 1600

Want in veel wijsheid ligt veel verdriet.

Prediker 1:18

*Het onderscheid tussen verleden, heden en toekomst
berust op een hardnekkige illusie.*

Albert Einstein

*Ik denk dat kunst ons als het ware
vernieuwd teruggeeft aan onszelf.*

Ali Smith

André Nuyens

Het uur tussen hond en wolf

Over een heksenjacht in 1600

cichorei

Voor mijn lieve zus Lea

Nuyens, André

Het uur tussen hond en wolf ; Over een heksenjacht rond 1600 –

Amsterdam: Cichorei

ISBN 978 90 831586 6 2

NUR 283

Trefwoord: jeugdboeken / oorspronkelijk

Abbeelding omslag: Dame plukt krokussen, uit ‘Tacuinum Sanitatis’

Omslagontwerp, redactie, layout en zetwerk: Jaap Verheij

© André Nuyens / Uitgeverij Cichorei, Adrichemstraat 24, 1013 DS

Amsterdam, 2022

Bij dezelfde uitgeverij verschenen:

Nooit meer terug

Eindelijk, eindelijk blauwe zee

De nachtdanser

De belofte

De Zeven Werken

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

Deze uitgave is mede tot stand gekomen met steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds Flevoland.

Zie ook: www.andrenuyens.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Inhoud

- 1 Oud zeer 9
- 2 Een kerstpakket voor een oude vrouw 17
- 3 Een zware bevalling 23
- 4 Jong geleerd... 31
- 5 Een nieuwe vriendschap 39
- 6 Het eerste slachtoffer 48
- 7 De brandstapel 52
- 8 Jaarmarkt 60
- 9 Omkoping en roddel 68
- 10 Boodschappen 76
- 11 Beschuldigingen 86
- 12 Het verhoor 95
- 13 Samen zwemmen 104
- 14 Het proces: de aanklacht 111
- 15 Het proces: de verdediging 122
- 16 De spreekbeurt 135
- 17 Het vonnis 144
- 18 Tric trac in de kroeg 153
- 19 De quiz 163
- 20 Een ander plan 169
- 21 De waterproef 178
- 22 Net op tijd gered! 187
- 23 Naar veiliger oorden 192
- 24 Een zoete wraak 199
- 25 Een hostie van eigen deeg 207
- 26 Een volslagen verrassing 212
- 27 Epiloog 219

- Verklarende woordenlijst 221
Wetenswaardigheden over hekserij 223
Verantwoording 229
Dankwoord 233
Illustratieverantwoording 235

'l'heure entre chien et loup'
(‘het uur tussen hond en wolf’)

Franse uitdrukking, afkomstig uit de dertiende eeuw, die de periode van de dag aangeeft waarop het onderscheid tussen een hond en een wolf moeilijk te maken is: het uur na zonsondergang en het uur vóór zonsopkomst. Deze tijd van de dag wordt ook wel *het blauwe uur* genoemd omdat de hemel en de omgeving dan vaak een diepblauwe kleur hebben.

Heksenweegschaal van Oudewater.

1 Oud zeer

‘Ga je met me mee naar de kruidentuin?’ vroeg Grietje.

‘Ik kom eraan, ik ben bijna klaar.’

Swaantje perste de laatste stralen melk uit de uier van hun koe, gooide een paar plukken hooi in haar voerbak en liep met de emmer melk naar de kamer om die over te gieten in een afsluitbare kan.

Haar moeder stond met een rieten mand te wachten bij de achterdeur. Swaantje pakte snel een mand van de werktafel en samen liepen ze door de boomgaard en de groentetuin naar de kruidentuin.

‘Niets mooiers dan de vroege ochtend’, zei Grietje, terwijl ze haar dochter wees op de optrekkende nevel en de bleke zon die opkwam.

‘Dat vond je vader ook altijd. Hij stond het liefst zo vroeg mogelijk op om naar zijn akker te gaan. Daar genoot hij volop van de opgaande zon. Dat vond hij het mooiste moment van de dag.’

Ze staaarde een paar tellen voor zich uit.

‘Verzamel maar wat rozemarijn en citroentijm.’

‘En verder?’

‘We hebben afgelopen winter veel opgemaakt en moeten bijna alles aanvullen. Pluk ook maar brandnetel, duizendblad en valeriaan. Ik ga de bloemen van de meidoorn plukken.’

‘Denk wel om de doorns, moeder.’

Grietje keek haar dochter glimlachend aan. Liefdevol keek ze naar de frisse, perzikkleurige wangen van haar dochter, de talrijke sproeten op en rond haar neus en haar lange, rode haar.

‘Ik heb het meer gedaan, meid. Maak je geen zorgen.’

Na een half uur keerden ze terug naar huis.

‘Zal ik de koe loslaten, moeder?’

‘Prima. Dat zal ze fijn vinden.’

Hun koe rende even later het weiland op, waarbij ze de gekste sprongen maakte. Swaantje en haar moeder stonden er genietend naar te kijken.

‘Nu is de lente echt begonnen’, zei Grietje.

Hun boerderij stond aan de rand van het dorp Oudorp, daar waar een smal karrenspoor begon naar het volgende dorp.

De onderkant van het dak was zo laag dat je er met je handen bij kon. Naast het boerderijtje was een kleine stal waar hun enige koe stond, die Swaantje elke morgen en namiddag molk. Die stal kon je via een deur vanuit de kamer bereiken. Het rook er naar gezeefde melk en as. Aan de stal was nog een klein hok gebouwd, waar een varken stond. Achter de stal was een kippenren, maar overdag liepen de kippen vrij rond in hun tuin. Het was Swaantjes taak de dieren te verzorgen. Het boerderijtje had kleine ramen, was in vakwerk gebouwd met brede balken en had een rieten dak dat grotendeels met mos bedekt was. Door de kleine ramen was het al gauw donker in de kamer. Ze moesten daarom bijna altijd kaarsen branden.

Het boerderijtje bestond uit een grote woonkamer, voorzien van een plankenvloer, een bedstee en een kleine ruimte waar een grote werktafel stond. In de woonkamer stonden verder twee houten stoelen rond een vierkante tafel en in een van de hoeken vlakbij het raam stond een rieten leunstoel. In een donkere hoek stond een grote kaarsenstandaard.

Swaantje liep naar de werkruimte en legde daar de blaadjes van de kruiden neer. Tegenover de werktafel waren brede planken getimmerd waarop een groot aantal flesjes stond. Door het kleine raam viel verstrooid zonlicht naar binnen.

Moeder heeft gelijk, zag ze: in de meeste flessen zat nog slechts een bodempje drank. Alleen de fles met rozemarijn zat nog vol, maar die kon je ook het hele jaar door plukken.

Ze goot water in een ketel en hing die aan een haak boven het vuur van de open haard. Daarna zette ze verschillende kannen op de werktafel en vulde die met de kruiden die ze verzameld had. In elk van die kannen goot ze kokend water.

Grietje nam de ketel van haar over om een grote kan te vullen waar ze meidoornbloesem in gelegd had.

‘Wil jij de knoflook kneuzen, Swaantje?’

Haar dochter pakte de vijzel van de plank en kneusde de witte bolletjes.

‘Moeder, wat is de reden waarom herenboer* Berend de Merode niets met ons te maken wil hebben?’ vroeg Swaantje opeens.

‘Hoe bedoel je dat?’

‘Als ik hem in het dorp tegenkom en hem groet, wendt hij altijd zijn hoofd af.’

Grietje zette de waterketel op de werkbank en keek haar dochter aan. Die ging door met malen alsof het een vraag tussen neus en lippen door was. Omdat er geen direct antwoord volgde, keek Swaantje om naar haar moeder.

‘Voelt hij zich soms te goed voor ons?’

‘Dat is een lang verhaal, Swaantje’, antwoordde Grietje eindelijk.

Swaantje keek naar de verzameling kruiden die nog verwerkt moest worden.

‘We hebben de tijd’, zei ze lachend.

‘Je hebt gelijk’, zei Grietje zuchtend. ‘Je bent al dertien en groot genoeg om te weten wat er in het verleden is gebeurd.’

‘Jouw vader, Emmanuël Dirkszoon Seghers, was eigenaar van deze boerderij. Hij was een harde werker, maar we konden niet rondkomen van de twee koeien die we hadden en de opbrengst van de grond die bij onze boerderij hoorde. Zeker niet toen jij geboren werd.’

Swaantje keek op van haar werk.

‘We waren dolgelukkig met jou, maar er was wel een extra mond te voeden. Vader stapte naar herenboer De Merode om te vragen of hij werk voor hem had. Hij stelde eerst voor om de boerderij te kopen en er een pachtboerderij van te maken.

* De sterretjes verwijzen naar de Verklarende woordenlijst op blz. 221.

Maar dat wilde je vader niet: hij was zelfstandig en wilde niet te afhankelijk zijn van de oogsten die hij dan deels moest afstaan aan de herenboer. Van andere boeren had hij gezien dat ze na een slecht seizoen de herenboer niet meer konden betalen en daarom van hun land moesten vertrekken. Vader had de boerderij geërfd van zijn vader. Hij was in dit dorp geboren en getogen en hij wilde absoluut voorkomen dat met hem hetzelfde zou gebeuren.

Swaantje legde de stamper neer omdat ze moe geworden was van het malen, maar ook omdat ze aandachtig wilde luisteren.

‘Zal ik een kroes melk voor ons inschenken?’

Grietje knikte.

Even later kwam Swaantje terug met de bekers melk. Ze namen allebei een flinke slok.

‘Jouw vader weigerde dus de boerderij te verkopen.’

‘Gaf de herenboer vader wel werk?’

‘Ja, dat deed hij, maar hij betaalde hem heel slecht. Nooit op tijd en altijd te weinig. Ik zei dat dan altijd tegen hem, maar hij wilde er geen stampij om maken, bang als hij was dat hij misschien ontslagen zou worden.’

‘Waren er geen andere boeren bij wie hij terecht kon?’

‘Was dat maar zo. Alle boeren in de omgeving pachten hun boerderij van de herenboer. Ze zijn allemaal afhankelijk van hem. Je vader egde en ploegde het land met een paard voor de herenboer, hij bracht met paard en wagen de oogst naar de voorraadschuur van de herenboer en verkocht de producten op de markt. Maar Berend liet hem steeds langere dagen werken voor hetzelfde magere loontje.’

Grietje nam een slok en goot een van de afkooksels in een fles die ze op de plank zette.

‘Op een dag kwam hij langs met een document waarop stond dat een deel van de grond van je vader eigenlijk van hem was. Notarissen hadden volgens hem in het verleden een fout gemaakt en de grenzen verkeerd getrokken.’

‘Dat namen jullie toch niet?’

‘Natuurlijk niet. Vader protesteerde en ging eerst naar de notaris. Maar waarschijnlijk was de notaris omgekocht want hij gaf de herenboer gelijk. Je kon duidelijk zien dat de tekening vervalst was: hij was veel te nieuw, ook al beweerde de notaris dat hij al tientallen jaren oud was.’

‘Maar wat had de pastoor* ermee te maken?’

‘Een pastoor heeft heel veel invloed in het dorp. Vader was erg gelovig en ging elke zondag trouw naar de kerk. Hij hoopte dat de pastoor de herenboer tot andere gedachten kon brengen. Maar ook de pastoor gaf de herenboer gelijk en raadde je vader zelfs aan niet al te openlijk te protesteren. Nou, dat kon hij vergeten. Vader protesteerde heftig en binnen één dag was iedereen in het dorp op de hoogte van de diefstal van zijn grond. De boeren in het dorp weten precies hoe de grenzen lopen. Die grenzen liggen er al tientallen jaren en gaan van vader op zoon over. Zo was dat ook met je vader gegaan.’

‘En hoe liep het af?’

‘De grenspalen werden verplaatst en we waren de helft van onze grond kwijt.’

‘Wat een rotstreek!’

‘Dat was het. Vader zette sinds dat voorval geen stap meer in de kerk.’

‘Was het deze pastoor?’

‘Ja, toen was hij pas benoemd door de herenboer.’

‘Vader nam zeker ook ontslag?’

‘Nee, dat deed hij niet. Niet meteen, moet ik zeggen. Ik was toen nog geen erkend vroedvrouw*. Ik liep mee met Jenneke Goessens, en had me nog niet bekwaamd in geneeskrachtige kruiden. Vader bleef dus toch maar voor Berend werken. De herenboer, die nog steeds niet kon verkroppen dat hij de boerderij niet kon overnemen, verzon iets anders om jouw vader klein te krijgen. Op een dag stierf het paard waarmee vader het land bewerkte van ouderdom. De herenboer gaf hem daarvan de schuld. Je vader zou het paard te zeer uitgeput hebben en te weinig haver hebben gegeven. Allemaal niets van waar, maar